

Kármán József „A kincsásó” című elbeszélésének forrása

Kármán József művei az *Urániában* névtelenül vagy Kn jelzéssel jelentek meg. Névaláírással csak egy jelentéktelen dicsőítő vers található tollából Rácz Sámuel egy törvénytörési orvostani művében. — Ezért aztán hosszas vita folyt Toldy Ferenc 1843-as kiadása óta azon, mit tekinthetünk joggal Kármán művének, s lappanganak-e névtelen munkatársak az *Urániában* névtelenül megjelent darabok mögött. Pintér Jenő irodalomtörténete még 1921-ben is az „Uránia névtelenjeiről” beszél.

A dolgot Szinnyei Ferenc vitte előre lényegesen 1923-ban az Akadémián *Kármán József és az Uránia névtelenjei* címmel felolvasott értekezésével. Eljárásának lényege az volt, hogy a Kn jelzésű közlemények közül a *Szeretet és házasság* címűnek stílusjegyeit megvizsgálta, s ezekkel haladt tovább. A legfontosabb stílusjegy Kármán prózájának numerózitása. De árukodnak kedvelt jellemző szavai is. — *A kincsásóról* röviden és határozottan annyit mond Szinnyei, hogy az „kétségtelenül Kármán fordítása”.¹

Waldapfel József monográfiájában² 1953-ban különös figyelmet szentel a *Fanni hagyományai* és *A nemzet csinosodása* mellett éppen a szóban forgó novellának, melyet Kármán „egyik legszellemesebb szatirikus darabjának” nevez és éppen tartalmi indokok alapján eredeti alkotásnak könyvel el. Waldapfel Józsefet a novella ideológiai vonásai nyerték meg: „a kincsásás kudarc a polgárság felemelkedő korszakában” — írja — „azt akarta illusztrálni, hogy nem csodás módon, hanem az ész, az ipar vagy a kereskedelem által lehet meggazdagodni”. De megtalálta Waldapfel *A kincsásóban* „a papi ámitás kicsúfolását” és a szellemidézés kifigurázását is. Szerinte „a szatíra éppannyira irányul az egyház tanai, mint a kincskeresés ellen”.

A kincsásó szövege nem jogosít fel ilyen biztos és messzemenő következtetésekre. Kevesebb is, több is van benne, mint még látni fogjuk. Annyi bizonyos, hogy a zsigori, kegyeskedő, de pénzsóvár öreget lóvátévó Hildenburg eljárása semmi esetre sem illusztrálja azt, hogy nem csodás módon, hanem munka által lehet meggazdagodni. — A lényeges az úgy szempontjából csak az, hogy ezek a vélt ideológiai és társadalomkritikai szempontok Waldapfel József előtt kétségtelenül teszik Kármán szerzőségét. Az, hogy „a történet a Rajna-vidéken játszódik, nem szól eredetisége ellen” — írja — „annál kevésbé, mert egyébként a novella történeti elemei semmit sem tartalmaznak, ami ne férne össze a magyar viszonyokkal is”.

Gálos Rezső *Kármán Józsefjében*³ 1954-ben sokkal óvatosabb: ő fordításnak tartja *A kincsásót*, hiszen a Rajna-partján játszódik a történet. Ő is felfedez a novellában olyan elemeket, melyek abban nincsenek, pl. hogy „az ámitó, pénzéhes papokat” is kicsúfolja a mese. Neki is annyira tetszik a novella, hogy két oldallal helyes megállapítása után félig visszavonja azt: „Nem lehetetlen, hogy az elbeszélés magának Kármánnak alkotása, mégis inkább fordításnak mondtam, annak tartom.” — Gálos azonban nem tudta már megtalálni az elbeszélés eredetijét. A német irodalomban sokan feldolgozták a kincsásás motívumát. Goethének is van egy remek balladája, mely valóban arra int, hogy munkával kell kincset szerezni, nem szellemidézéssel. Gálos kérésére Szent-Iványi Béla Berlinben is folytatott kutatásokat, de a nyom, amelyen elindultak, ti. Gottsched folyóiratai, tévesnek bizonyult. Közelebb kellett volna keresni, a szomszédos Bécsben.

A Magyar Klasszikusok kiadásában 1955-ben magunk is eldöntetlenül hagytuk a kérdést, bár valószínűbbnek vettük, hogy fordítás vagy szabad átdolgozás, hiszen a kor szokása inkább úgy hozta magával, hogy a fordító az eredeti mű cselekményét áthelyezte magyar környezetbe és nem megfordítva.⁴

Wéber Antalnak több helyen is alkalma volt állást foglalni a kérdésben,⁵ de ő is eldöntetlenül hagyta azt, hiszen a fordításszerű átdolgozás, adaptálás Kármán elvei ellen való volt, viszont nyelvi indokok mégis amellett szóltak, hogy *A kincsásó* és *A fejvesztés* esetében ilyenell állunk szemben. „A kincsásó c. elbeszélés így is kiváló nyelvi teljesítmény.”

A véletlen néhány hónappal ezelőtt a kezembe adta *A kincsásó* eredetijét, Cajetan Tschink bécsi író *Der Schatzgräber* c. novelláját. Kármán pontosan, gondosan lefordította. Tetszett neki és jónak látta közreadni. — Érdemes most már megnézni kissé tüzetesebben a nálunk

¹ SZINNYEI Ferenc: *Kármán József és az Uránia névtelenjei*. Bp. 1923. 29.

² *A magyar irodalom a felvilágosodás korában*. Bp. 1953. 227–29. Ez a rész az 1963-as átdolgozott kiadásban változatlan szöveggel szerepel.

³ GÁLOS Rezső érdemes monográfiája már halála után jelent meg s bizonyos mértékig a befejezetlenség benyomását kelti. A kérdéses hely: 109–111.

⁴ Kármán József Válogatott Művei. Magyar Klasszikusok 1955. Válogatta Némédi Lajos. Sajtó alá rendezte NÉMEDI DIENES Éva. L. 45., ill. 264. Kármán szövegét ebből a kiadásból idézem.

⁵ *A magyar regény kezdetei*. Bp. 1959. Itt Weber Fáy: A hasznosi kincsásás c. vidám elbeszéléseiről szólva (65.) utal vissza a kincsásás motívum korábbi feldolgozásaira Kármán, Kölcsey, Vörösmarty különböző hangütésű műveiben. WÉBER Antal írta a Magyar Irodalmi Lexikon K. J. cikkét és a megfelelő részt A magyar irodalom története III. kötetében.

eddig ismeretlen osztrák író, az osztrák irodalom helyzetét a jozefinizmus alkonyán, magának a novellának a motívumait, azt a társadalmi és irodalmi környezetet, amelyből sok más társával együtt kinőtt. Két olyan kitűnő stilszta, mint Tschink és Kármán, esetében külön tanulmányt érdemelne a német és a magyar szöveg tüzetes egybevetése. En e helyen csak Kármán fordítói művészetének néhány jellegzetes vonására hívom majd fel a figyelmet.

Nem lehet feladatunk az osztrák irodalmi élet fejlődésének részletes rajza a XVIII. század második felében. Kétségtelen, hogy más német államokban az irodalom előbb indul virágzásnak. „Bécs még alvó a mély álmot, de végre Sonnenfels előjőve a szövétnekkel, s az ő nevét és a Denisét a külföld is tisztelni tanulta, s e kettőnek példája után a nemesbék felocsúdtak kórságukból.”⁶ — Így írja ezt Kazinczy Ferenc, és ő jól ismerte a bécsi irodalmi helyzetet, mely még Sonnenfels fellépése után is sokáig kiálló ellentétben állt elmaradottságával a császárváros ragyogó zenei, színházi és művészeti életével. Pedig a német irodalomban hiányzott a főváros, egyáltalán a nemzeti jellegű urbanitás, és a legjobbak József idejében reménykedve néznek Bécsre. Klopstock, Lessing, Wieland és Herder különböző időpontokban részben személyes kapcsolatokra is törekednek, de hiába. Bécs nem válhatott ebben a kedvező időpontban sem a német irodalmi törekvések központjává, mert a jozefinizmus légkörében csak az azt kiszolgáló irodalom tenyészhetett. A barokk tradíciókra támaszkodó bécsi népi színjáték, a legéletrevalóbb mag Bécs irodalmi életében, nem felelt meg az inkább kozmopolita jellegű klasszicizmus felé magasodó északnémet irodalomnak.

Sonnenfels és más Gottsched-követők működése ellenére nem indult igazi virágzásra Bécsben a széppróza. 1781 februárjában II. József lényegesen enyhített a cenzúrán, és az első 18 hónapban kb. 1200 röpirat önti el Bécs utcáit („Broschürenflut”). A legtöbbször állami tisztviselők által szerkesztett és az élet minden vonatkozásával s a császár minden rendeletével foglalkozó rövid röpiratok irodalmilag jelentéktelenek, de Blumauer szerint is szükséges rossznak kell őket tekinteni, mert az elmaradottság miatt csak ebben a triviális formában lehetett a közönséget előkészíteni a felvilágosodásra. — Érdekes módon 1784 után elapad a röpiratfolyam és az előkészítő korszak után most már valóban tehetséges prózaírók jelennek meg a színen: J. Pezzl, J. Richter és Franz Xaver Huber. Ők azonban már a jozefinizmus belső ellenzékét képviselik. Sok mindennel egyetértenek, támadják a katolikus egyházat is, de a felvilágosodott abszolútizmust sem hajlandók már dicsőíteni fenntartások nélkül.⁷

Ez a helyzet Bécsben az említett íróknál (s közéjük számítják ma is a mi Cajetan Tschink-ünket is) egy rendkívül eleven, kritizáló, parodizáló, gunyoros, ironikus próza stílust fejleszt ki, s ebben a bécsi német próza hirtelen európai színvonalra emelkedik egy rövid időre. A magyar kortársak tehát egy nagyon is színvonalas példaképet látnak maguk előtt, s tanulnak is tőle. Érdemes lenne nemcsak eszmetörténeti síkon, hanem stílustörténetileg is kísérletet tenni e sajátos bécsi próza és a megközelítőleg kortárs magyar próza összevetésére. Ne feledjük, hogy Bécs sokáig Gottsched nyomán halad, s nemcsak Sonnenfels, hanem a janzenizmushoz közel álló bencések is leveleznek a lipcei irodalmi diktátorral. Ők készítik elő Gottsched és Lessing látogatását Mária Teréziánál. De II. József trónralépte után hamarosan azt írja a minden változásra finoman reagáló Wieland, hogy 1800 körül nem a gottschedi nyelv, hanem a megfinomított osztrák dialektus lesz a német irodalmi nyelv alapja, és ki fog derülni, hogy Sonnenfels és Denis elhamarkodták a dolgot, amikor olyan kizárólagosan Gottschedre esküdtek!

A csalódott és ingerült II. József röviden halála előtt bevezeti a röpiratokra a bélyegilletéket, hogy gátat vessen „a nyomorult firkászok” irkálásának. Ezzel természetesen csakugyan vége annak az ingadozó és nagyon egyenetlen színvonalú irodalmi életnek, melyet a sajtószabadság viszonylagos kiterjesztése segített kialakítani. II. Lipót még maga is felhasználja a politikai röpiratot a magyar és a lengyel nemesség forrongó hangulatának lehűtésére, a forradalom rémét festve meg bennük. De 1792-től kezdve vége a cenzúra liberálisabb kezelésének, 1794 után, a bécsi jakobinus per után, Alxinger szavaival élve, a felvilágosodás állapota Bécsben közel áll a fagyponthoz.

Cajetan Tschink 1762. április 22-én született Bécsben.⁸ Átmenetileg karmelita barát, de nem szentéleti magát pappá. A felvilágosodás eszméinek hatása alatt elfordul a teológiától és Jénában a kanti filozófiát tanulmányozza. A jozefinizmus légköre akkoriban egész sor értelmiségit von el a papi pályától, s ezek legjobbjai az északnémet protestáns idealizmus hatása alá kerülnek, mint Carl Leonhard Reinhold, Kant filozófiájának népszerűsítője és Joseph Schreyvogel, a Burgtheater igazi stílusának megeremtője. Mindhárman jelentékeny

⁶ Báróczi Sándor élete. Kazinczy Ferenc Válogatott Művei. Magyar Klasszikusok, II. köt. 179.

⁷ BODI, Leslie: Enlightened Despotism and Literature of Enlightenment. German Life and Letters, 1969. 324—333.

⁸ Dichtung aus Österreich. Prosa. 1. Teilband. Wien, 1969. A bevezetés a kötet kiadójának, Robert MÜHLHERNEK tollából. Tschinkről l. a 41. l. bibliogr. a 482. l.

befolyást gyakorolnak Franz Grillparzerre: ők képezik ilyenformán Bécsben az átmenetet a barokk hagyománytól a felvilágosodáson át az osztrák biedermeierhez.

Tschink Laudon osztrák hadvezér életét és hőstetteit írja meg 1789-ben. 1790—1793 között adja közre érdekes regényét: *Geschichte eines Geistersehers, aus den Papieren des Mannes mit der eisernen Larve*. Ugyanazon tőről fakadnak 1792-ben megjelenő novellái: *Wundergeschichten sammt den Schlüsseln zu ihrer Erklärung*. A könyv 1796-ban egy második kiadást is megél. Ennek a könyvnek a második kötetében foglal helyet a *Der Schatzgräber* c. elbeszélés. Kármán az 1792-es első kiadást használta.

Kármán József ezzel a fordításával egy nagyon érdekes európai—német—osztrák műfajhoz kapcsolódik, s ezt érdemes lesz egy kicsit részletesebben megnézni. — De lássuk előbb röviden az elbeszélés tartalmát és motívumait.

„Egy régi krónika szerint” az alcím. Gyakori a kor lovagregényeiben az ilyenféle fiktív forrásra való hivatkozás. A Rénus partján játszódik a cselekmény. Nincs utalás rá, de sok mindentől, főleg a korszak más hasonló termékeiből következik, hogy a kor az a bizonyos határozatlan körvonalú, hiányosan elképzelt német középkor, nem a *Götz*, nem Herder színvonalán, hanem a felvilágosodás „common sense” szintjén. Egyes motívumok a mi felfogásunk szerint nehezen is illeszthetők a középkorinak mondott atmoszférába (régí várom, melyben régi bajnok szelleme kísért stb.).

A szenteskedő, zsigori és pénzsóvár öreg lovag várában él Rozália, a gyámleánya. Megszokott motívum, de itt az öreg nem akarja feleségül venni a szép fiatal leányt, hanem csak azt szeretné, ha kolostorba menne, s a lány vagyona így rámaradna. Rozália azonban egy szép napon a mezőről hazajövet ismeretséget köt egy deli férfivel. Hildenburg polgári családból származik. „Tekergő” volt, így fordítja Kármán az „Abenteurer”-t, szerencsését ravasz eszével kereste. Most éppen egy nagyobb summa pénzt örökölt, de Rozáliát vagyona és társadalmi helyzete miatt nem vehetné feleségül mégsem.

Ezért folyamodnak a fiatalok cselhez. Hildenburg kikérdezi a leányt az öreg bajnok felől, s így különös varázsló ruhában hozzá beállítván, a mindentudóság látszatát keltheti az ámuló lovag előtt. A kor csaloinak szokásos fogása ez, mint motívum sokszor található az irodalomban. Egy betanított szajkó képében egy szolgálattétvő szellemet is visz magával Propercius-Hildenburg bő köpenye alatt; Azaelnek hívják a szellemet. A latinos és keleties hangzású nevek hozzátartoznak a rejtelmes, szellemidéző hangulat felkeltéséhez.⁹ — Kellő lélektani előkészítés után Propercius felfedi küldetését: „azt az örömmel teljes követséget, amelyet általam ízen neked szerencsés csillagzatod”. Az ég világi kincsekkel is meg akarja áldani a valamikori bűnös életét megbánó álszent öregot: „Az enyim az a felséges hivatal, hogy az ég kedvesinek megmutassam útjukat a szerencsére...”

A rejtélyes idegen mindig, így itt is, rejtett nagyobb hatalmak küldötte. A nagyszámú szabadkőműves regényben („Bundesromane”) valamely titkos szövetség megbízottja, itt egyszerűen az ég küldötte.

A birtokán levő váromladékban kincs van elásva: ezt tudta meg Propercius. De csak egy bizonyos módon lehet a kincshez hozzájutni. A Propercius kezéhez juttatott adomány tizszeresét kapja a szerencsés tíz nap múlva. Ezt a módot egy megrendezett éjjeli jelenet keretében tudakolja ki Propercius: éjjélkor a varázspálca intésére egy szolgálja középkori páncélba öltözve jelenik meg a romok között s mondja el a kincsszerzés titkát. — Propercius-Hildenburg jó polgárként kockáztat és befektet most örökölt pénzéből. Az első 300 tallér adományt csakugyan a község papjához viszi a szegények számára. Erre elás 3000 tallért, amit 10 nap múlva meg is találnak. Erre most a 3000 tallér kerül alamizsnaként a franciskánus kolostorba, és a zsigori öreg remegve várja a tizszeresét.

Közben a fiatalok előkészítik a szökést. Egy állítólagos varázstükör segítségével Propercius megijeszti Rozáliát, hogy menjen kolostorba, különben szörnyű sors éri. Ez a kilátás persze még több reménnyel tölti el az öregot. — Közben a döntő lépés előtt Propercius elbeszéli fantasztikus élettörténetét. „Mintegy 400 esztendeje lehet, hogy Rómában egy barlangban másodszer kezdetem élni...” A lélekvándorlás tana babonás hit vagy erkölcsi pusztulátum formájában benne él a kor tudatában. Lessing pl. azért tételezi fel, hogy Isten igazságosságát bizonyíthassa: lehetetlen, hogy Isten ne adjon lehetőséget az embereknek arra, hogy az emberiség fejlődésének egy magasabb fokát is meg ne ériék. Goethe a Charlotte von Steinhez fűződő nagy szerelmét nem tudja másként megmagyarázni, mint hogy valamikor már éltek, s akkor férj és feleség voltak.

⁹ Megtaláljuk a történetben természetesen a szellemidézés szokásos egyéb szertartásait is. Hét percentésig térdelve imádkozik előbb Pr., azután varázspálcácskájával három keresztforma mozdulást csinál a levegőben. Háromszor hívja kincsek őrzőjét, a kincsásás előtt háromszor forgatja meg vesszőjét stb.

Azt, hogy kivételes emberek rendkívül hosszú életet élhetnek, pl. Saint-Germain gróf, a rejtélyes szélhámós is terjesztette magáról. Nem is evett soha társaságban, mert egy ilyen embernek egészen különlegesen kell élnie. A mi novellánkban sem ül le Propercius az öreg nemessel és Rozáliával vacsorázni: itt marad, de nem nyúl ételhez!

A fantasztikus történet a római katakombában, a varázspálca, a varáztűkőr és egy csodálatos papírlap, melyen Propercius kellő időben mindig megírva találja a felsőbb hatalmak parancsát, megszerzése mind-mind keleti mesemotívumok, melyeket a francia tündérmesék közvetítenek.

A csodálatos történet elbeszélése még inkább megerősíti az öreg ember babonás hitét. De mindennél többet nyom a latba, hogy a kijelölt időben kiássák a 30 000 tallért. (Propercius-Hildenburg tehát egész örökségét kockára teszi!) — Most azonban gyorsan kell cselekedni. Azt mondja az öregnek, hogy már csak egyszer lehet próbát tenni a kincsásással: tehát most vagy soha! A zsugori pénzsovár ember most 300 000 tallért ad Properciusnak, ő pedig Rozáliát a kolostorba kísérendő eltűnik. Egy idő múlva levélben megmagyarázza a becsapott öregnek, hogy mi is történt. Lényegében mi is akkor tudunk meg mindent utólag.

„A család bátorságban élte prédáját és a nemesembernek csak a maradott hátra, hogy magát vigasztalja, amint lehet.” Mi sem háborodunk fel a történeteken. Az öreg maga akart még gazdagabb lenni, s közben hiszékenysége, babonássága révén rászédtek. A tanulság tehát csak ennyi: „A kincsásással nem sokat nyér az ember.” Ez messze van a goethei ballada komoly mondanivalójától és nem is tévesztendő azzal össze. Hildenburg azt gondolja magában, a vén zsugori így megkopasztva is elég gazdag még, nyugodtan fizethetett a sovány tanulságért ilyen drága tandíjat. A tőle kicsalt pénz fele úgyszólamint a Rozália törvényes öröksége volt. — Ez a Propercius-Hildenburg a század nagy csalóinak, Saint-Germain grófnak és Cagliostro-nak polgári kicsinyített mása. Nem XV. Lajostól és nem főuraktól csal ki pénzt ügyes szemfényvesztéssel, hanem csak egy vén zsugorítól a Rénus partján.

S van-e ebben a hiszékenységekben és kapzsiságban valami hihetetlen vagy olyasmi, amin a mi felvilágosult korunk már csak mosolyogni tud? Meg kell vallanunk, hogy nincs! Csak a XVIII. század végén az ilyesmire még több hókuszpókuszt kellett csinálni mint manapság.

Próbáljuk megközelíteni A kincsásás-téma társadalmi, irodalmi hátterét, rokonságát, felmérni elterjedtségét. Akkor fogjuk meglátni, mihez nyúlt Kármán József, s mit ültetett át magyarába.

A XVIII. század utolsó harmadának társadalmi és szellemi képlete rendkívül bonyolult. A polgárság erősödik, s még az elmaradottabb német területeken is szerez újabb és újabb gazdasági pozíciókat. De a feudális vezető rétegek még korántsem adták fel a játszmát. Franciaországban pl. kiszorítják a polgári elemeket a főpapi székekből és a vezető katonai pozíciókból. Ugyanez játszódik le Poroszországban és másutt.

A felvilágosodás kétségtelenül tért nyert. A politikai progresszió erősödött a kontinensen, különösen az amerikai függetlenségi harc láttán. De a konzervatív erők is összezárják soraikat. Az angol parlament megállítja a demokratizálódás folyamatát, s még az USA 1787-es új alkotmánya is visszalépést jelent. Az európai független városállamokban a patriciusok elnyomják a plebejusokat. II. József reformkísérleteit megghiúsítja a főnemesi reakció. A porosz királyi udvarban II. Frigyes halála után nem filozófusok gyülekeznek esténként, hanem szellemeket idéznek a rózsakeresztesek. Még a francia forradalom is úgy kezdődik el, mint főnemesi lázadás, és a tömegeknek a Bastille-t kell lerombolniuk ahhoz, hogy méltó választ adjanak a feudális reakció kihívására.

1778-ban meghal Voltaire és Rousseau, hamarosan Diderot is. Európában mindenütt előtörnek az elnyomott misztikus áramlatok, nagyon sok forrásból táplálkozva és sok árnyalatot mutatva. „Illuminisme”-nek nevezik Franciaországban Saint-Martin tanait. Dél-Németországban a rózsas- és aranykeresztesek szervezetei körében a katolikus egyházi oltalom és szövetség mellett terjednek az okkult tanok s Berlinig is elhatnak.

A szabadkőműves szervezetek nagy válságokon mennek át, s ezek a kor általános egyre feszültebbé váló ellentmondásait tükrözik, sokszor groteszk és torz módra. Új és új formák lépnek fel, s a titoktartás és a különös szertartások leple alatt úzik játékaikat a hírhedt szélhámósok. Saint-Germain és Cagliostro főleg aranyat és drágaköveket ígérnek hiszékeny embereknek. Mások szellemeket idéznek ámuló, babonás emberek előtt primitív vetítőkészülékek és kezdetleges elektromos szerkezetek segítségével. Bajorországban egy Gaszner nevű pap óriási tömegek előtt ördögöt űz betegek közül, s egy-egy alkalommal tízezrek várnak a gyógyulásra. Mesmer felfedezi a hipnózist és a hipnotizálást (állati magnetizmus), s kísérleteit elismeri a bajor tudományos akadémia. Sok híve van a távolbalátó és érző Svedenborgnak, akinek tanaira Goethe *Faustja* is esküszik.

A felvilágosodás hívei bátran harcolnak az obszkurantizmus előtörő hulláma ellen. Berlin továbbra is bástyája a racionális gondolkodásnak, bár II. Frigyes halála után Nicolainak és Kantnak is meggyűlik a baja a hatóságokkal. A jozefinizmus teljes uralomra jutása Bécsben

a felvilágosodás erősödését jelentette. Adam Weishaupt ingolstadti professzor megalapítja a rózsakeresztesek ellen az illuminátusok rendjét, melynek tagjai sorába tartoznak a német szellemi élet legjobbjai vagy legalábbis szimpatizálnak vele.

De 1784-ben a bajor kormány betiltja az illuminátusok rendjét, s főleg a katolikus délnémet területeken a reakció erői már a francia forradalom kitörése előtt ellentámadásba mennek át. Carl von Eckartshausen a jozefinizmussal ellentétben a trón és az oltár újabb szövetségére hív fel népeket és uralkodókat egyaránt.¹⁰

E néhány mondat, gondolom, elégséges annak a társadalmi és szellemi légkörnek az érzékeltetésére, ami a XVIII. század 80-as éveit jellemzi. A szellemi képlet rendkívül összetett s nem is minden részletében tisztázott még. De nyilván ebben a légkörben kell szemlélnünk a kor rendkívül felduzzadt irodalmi termését, melyet most már a rohamosan növekvő olvasóközönség izlése határoz meg jelentős mértékben.

Nekünk itt csak a kor szépprózájából kell néhány jellegzetes mozzanatot, témát, művet kiemelni, hogy a *kincsásó*hoz közelebb kerüljünk. Vegyük szemügyre a kor átlagos irodalmi terméséből a szellemidéző regényeket és elbeszéléseket. Ezek egy része kapcsolatos a szabadkőművességgel, ti. az ún. „Bundesromane”.¹¹ A szabadkőműves gondolatvilág és szellemidéző, varázsos elemek keveredhetnek regényben és más műfajokban. A legjobb példa erre a *Varázsfuola* szövege Schikaneder bécsi író tollából, melynek Mozart zenéje olyan jelképi erőt kölcsönzött, hogy Goethe indíttatva érezte magát arra, hogy folytatást írjon a műhöz. — De vannak olyan szellemidéző művek, melyek nincsenek kapcsolatban a szabadkőművességgel, de azért ez a hangvétel belejátszik halkan, pl. a *kincsásó* esetében is.

A XVIII. század végének szellemidéző regényei még nem romantikusak. Játszanak az olvasó idegeivel, de valójában didaktikus céljuk van, tanító-spekulatív jellegűek. Racionalista demónia ez még.¹² — De különben sokan hittek akkor még félig-meddig ördögökben, démonokban, szellemekben. Sőt, sokan kezdtek újra hinni ilyenekben. — Az effajta regényeknek három nagy csoportja van. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek „valóságos” szellemeket léptetnek fel. A másodikba sorolhatók azok, amelyekben egy sor csodás esemény játszódik le, pl. valaki úgy lép fel mintha mindentudó lenne, szellemek jelennek meg varázsszavakra stb. Később azonban az olvasó mindennek észszerű magyarázatát kapja. Nem nehéz felfedezni, hogy mechanizmusát tekintve Goethe *Mester Vilmos tanulóvei* c. regénye is ilyen, s ezzel megmondtuk azt is, hogy a kor egészét átfogó érdekes jelenséggel állunk szembe. Mozart és Goethe a kor legnagyobb alkotó zsenijei voltak.

Végül külön csoportba sorolnám azokat a regényeket, melyekben ügyes csalók arra használják fel az emberek csodahitét, hiszékenységet, kíváncsiságát, kapzsiságát, hogy magukat varázslóknak feltüntetve valamit kicsikarjanak áldozatukból — sok hókuszpókusszal. Ilyen elbeszélés a *kincsásó*, de ilyen Schiller *Der Geisterseher* c., töredékben maradt regénye egy nagyobb szabású, művészileg is igen értékes alkotás.

A szellemidéző regények és drámák (mert Bécsben természetesen színpadra visznek mindent) tartós sikerét a kor vázolt társadalmi és szellemi viszonyai magyarázzák. — Irodalmi eredetük után kutatva a francia contes de fée-k, a tündérmesék kerülnek elénkbe. Ezekből számos motívum megy át a német népmesékbe is. De előbb még Musäus, Goethe weimari kortársa kezdi őket összegyűjteni s racionalista módra újra elbeszélni, mielőtt a Grimm testvérek romantika-ihlette gyűjtése elkezdődne. — Angliában H. Walpole *The Castle of Otranto* (1765) c. különös regényében jelennek meg a szellemek a középkori környezettel együtt, s e kettő a német szellemidéző regények áradatában elváihatlan is marad. A (részleteiben egyáltalán nem jól ismert) középkor iránti rajongást a szabadkőművesség eredetmitoszai is táplálják. Ez a hangulat az egyik magyarázója a Goethe *Götz von Berlichingen* c. drámája nagy hatásának (1773).

Az egész műfaj klasszikus alkotását Schiller írja meg *Der Geisterseher* c. művében 1786/88-ban. Okos tapintattal Schiller nem a testetlen középkorba helyezi a történetet, hanem a rokokó Velencébe, s az olvasók érdeklődését nemcsak fantasztikummal szerzi meg, hanem egy nagyon is aktuális német probléma regényesítésével. A regény lényege a következő: A felozlatott jezsuita rend folytatja titkos szövetségben tevékenységét, mesterkedései áttérítenek egy protestáns német fejedelmet a katolikus hitre, majd ráveszik, hogy gyilkossággal ő kerüljön

¹⁰ A délnémet katolikus területek szellemi életére sok új adatot és összefüggést tárt fel GRASSL, Hans könyve: *Aufbruch zur Romantik. Bayerns Beitrag zur deutschen Geistesgeschichte 1765—1785. München 1968. 494 l.*

¹¹ Vö. SCHNEIDER, Ferdinand Josef: *Die Freimaurerei und ihr Einfluss auf die geistige Kultur in Deutschland am Ende des XVIII. Jahrhunderts. Prolegomena zu einer Geschichte der deutschen Romantik. Prag 1909. 234 l.*

¹² Vö. ROMMEL, Otto: *Rationalistische Dämonie. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. 1939. 183—220.*

a trónra. Csak az első rész készült el: A herceg Velencében tartózkodik incognito. Egy titokzatos idegen megmondja neki, hogy ebben az órában halt meg az uralkodó herceg hazájában, s ő így közelebb jutott a trónhoz. A jóslás igaznak bizonyul, s a titokzatos idegen, a „szicíliai” (Cagliostro vagyis Giuseppe Balsamo is szicíliai volt!) még sok minden csodás dolgot produkál a herceg előtt, másban is mindentudónak mutatkozik, felidézi előtte egy régen elesett bajtársának szellemét stb. Ekkor egy még hatalmasabb varázsló, az „örmény” leleplezi a szicíliai köklér összes csodát a herceg előtt. Nagy lelki megrázkódtatás következik, a herceg „Freidenker” lesz, frivol életbe kezd, s ezzel a titkos társaság közelebb jut feltett céljához. Itt Schiller abbahagyja a regényt, bár a megjelent folytatásoknak óriási sikerük volt. Éppen ez a nem remélt közönségsiker gyanakvóvá tette a költőt, s nem is lehetett többé rábeszélni, hogy befejezze a művet, melynek pedig több olvasója volt, mint összes többi munkájának együttvéve. — De különben is Schillert most már nem a mechanizmus érdekli, mint az olvasókat, hanem egy lélektani probléma: az ember elcsábíthatóságának a kérdése. Ezzel azonban már felülemelkedett a Trivialromán szintjén, s maga is érezte, hogy így a közönség szempontjából sem lenne érdemes megírni a befejezést.

Akad persze, aki megírja. Az érdekesebb számunkra mégis az, hogy Bécsben, a sok színház városában, drámává írja át a regényt J. Joachim Perinet (1763—1816) bécsi drámaszerző. A darab 1795-ig 33-szor ment. Az átdolgozás különösen a Cagliostro-elemeket állította az előtérbe.¹³ Ugyanezen években Goethe is ír egy darabot Cagliostro-ról és a híres nyakékpőről *Der Grosskophia* címmel. Azt is tudjuk, hogy II. Katalin cárnő két francia vígjátékot szentel a Cagliostro-témának.

A mi szerzőnk, Cajetan Tschink is egy *Geisterseher*-rel kezdi, nyilván nem függetlenül Schiller művétől. Az ő főhőse is egy herceg, akit egy titkos társaság behálóz, beavatkozik sorsába egy kiküldöttje révén stb. Egy másik divatos bécsi szerző, K. Fr. Hensler (1761—1825) 1799-ben *Der Unbekannte* címen Schiller és Tschink *Geisterseher*-jei motívumait dolgozza össze, és sikert arat ezzel. Joseph Richter hamarosan egy *Geisterseherint* is produkál a bécsi színpadon. — Ebben a szellemi környezetben értjük meg a *Varázsvulvót*, de Tschink elbeszéléskötetét is, melyből Kármán *A kincsásót* magyaráította.

Kármán hosszabb időt töltött a császárvárosban, s később is kapcsolatban maradt az ottani irodalmi élettel. Ismerte, olvasta a bécsi írókat. A *Módi*ban bizonyosra vehető nyomait lelhettük Sonnenfels folyóiratai hatásának. — A titokzatos után, saját bevallása szerint, korán vonzódott. Ez közöns vonás sok kortársával. „Alig hogy... eszemet kezdem használni”, olvassuk a *Sejtelmek egy fiatalabb testvérnek a szabadkőműves rend céljairól* c. német nyelven írt feljegyzésében,¹⁴ „a véletlen vezetett engem a titkok kedveléséhez. Még gyermek voltam, midőn az előszeretettel belém oltá az iskolánkban elharapódzott szenv apró mesterségek után... szoros viszonyba léptem a szellemekkel, s jobban tudtam és ismertem nevüket, nemüket, megjelenésük és megidéztesük módját mint szülővárosom embereit és utcáit. Mindent összekapoktattam, ami e tárgyra vonatkozott, buzgalommal, buzgalommal, sőt imádattal olvastam el minden könyvet, mely ezt tárgyalta s melyhez hozzáférhettem — és a végén annyit tudtam, mint kezdetben.” De érettebb ifjú korában sem hagyta el a „rejtelmes iránti előszeretete”: „Sokkal mélyebben és sokkal korábban vésetett az lelkembe, semhogy teljesen kiolthattam volna.”

Nem véletlen tehát, hogy Kármán több más hasonló könyv mellett Tschink elbeszéléskötetét is megszerzi magának, *A kincsásót* le is fordítja és *Urániájában* közre is adja. 1794-ben, érettebb fővel, maga is szabadkőműves lévén már, felvilágosult, leleplező szándékkal közelít a szellemidézéshez, a titokzatossághoz. De még ekkor is, így is érdekes, izgalmas számára a téma. Kedvvel fordítja le. S ebben egy európai kortársával. A csodás, a természetfeletti, a titokzatos vonzza, s még akkor is kedvét leli bennök, amikor a leleplező kulcsot is kezébe kapja, vagyis kezébe adhatja olvasóinak.

Érdekes röviden a *fordító munkájára* is egy pillantást vetni. Kármán ebben az esetben pontosan fordít, mondhatni szóról szóra, ha ezen azt értjük, hogy semmit sem tesz hozzá, se el nem vesz eredetijéből. Tehát a Batsányi János által képviselt német műfordítási elvek alapján dolgozik, s nem a Pézeli József gyakorolta francia átírást követi, sem pedig a hagyományos magyar talajba való átültetést és „megjobbítást”. Ez utóbbira nemcsak Mészáros Ignác *Kártigámja* a példa, de Kazinczy *Bácsmegyeije* is, igaz hogy egy rendkívül gyenge eredeti nyomán.¹⁵

Azonnal szembeszökik a különbség *A fejvesztés*hez képest. Ott a numerikus, ritmikus költői prózát halljuk, tele a bibliából a református stílusba átkerült hasonlatokkal: „Szép volt

¹³ Vö. NAGL—ZEIDLER—CASTLE: *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*. II. 491.

¹⁴ ABÁFI Lajos: *Kármán József Művei*. II. a 102. és a 104.

¹⁵ A fordítási elvek körül heves vita folyt nálunk 1788/90-ben. L. erről NÉMEDI Lajos: *A nemzeti művelődés néhány problémája felvilágosodáskori irodalmunkban. Nyelvújítás és fordítás mint a kulturális recepció eszközei*. A Pécsi Pedag. Főiskola Tudományos Közleményei 1964. 473—489.

Fruzina, mint a szemérmes hajnal, kedves, mint a felkelő nap, életének tizenötödik esztenéjében, mint a bimbójából kifejtődő rózsza." A *fejvesztesség* archaikus elemeivel éppen ezért bizonyára Kármán eredeti művének tekinthető. Lehetséges, hogy a csak sejtethető történet egyes elemeit olvasta valahol, de biztos kézzel helyezi azt el a magyarok számára annyira kedves Hunyadi-korban. Olyan értelemben mint *A kinczsásó*, semmi esetre sem fordítás.¹⁶

A *kinczsásó*ban Kármán eredetijének „frivol modorát” követi. Ez az a stílus, mely II. József utolsó éveiben Bécsben megszületik. Becsületére válik Kármánnak, hogy követni tudja a bécsi szerzőt, és ugyanolyan könnyeden, szellemesen, olykor csúfondárosan, de mindenképpen gyorsan gördülő mondatokban beszéli el a kapzsi vénember rászédetésének fordulatot, komikus történetét. — Csak annyit változtat az eredetin, amennyit a magyar változat értelemszerűen és stílusosan megkívánt, illetve amennyit a magyar nyelv akkori állapota megkövetelt. Tschink az öregembert legtöbbször „Ritter”-nek nevezi. Kármán — a szó nem lévén még meg a magyarban — „nemes ember”-nek, „vitéz bajnok”-nak, „vitéz”-nek nevezi a főhóst. Az „auf seinem Rittergut” „ősi jószágán” lesz. Az első bekezdésben ezt a kifejezést: „wegen seines Geizes Junker Filz genannt” mint idiotizmust elhagyja. Egyáltalán tartózkodik attól, hogy szokatlan, ismeretlen fogalmak kerüljenek olvasói elé. Így lesz a „von einem Savoyarden”-ből „egy olasztól”, mely nálunk általánosan ismertebb.

A *kinczsásó* magyar változatának szókincse és stílusa kitűnő alkalom a nyelvújítás előtti magyar nyelv állapotának és *lehetőségeinek* tanulmányozására, annál inkább, mivel itt Kármán nem archaizál, hanem a próza modern lehetőségeit igyekszik kibontakoztatni. Megtaláljuk persze a régi magyar nyelv hosszú szavait: körüllet, arculat, percentés stb. Elég nagy a latin szavak száma: tutor, pupilla, principium, határléna, virtus, praetensiókat, fundációk, procentok, a kapitalistáktól, interestől, historia, summa, fantasia, triumphus, plánum. De mindez nem terheli meg a mondatokat, melyek könnyeden folynak.

Több stílusréteg is megfigyelhető a novellában, természetesen az eredetiben is. A jelentős az, hogy Kármán a hangvételben követni tudja mintáját. A gördülően, természetes, minden szentimentalizmustól mentes elbeszélésből jelentőségteljesen emelkednek ki Propercius-Hildenburg szavai, amikor az öreg nemesnek bemutatkozik, s elmondja küldetését. Bécsben és nálunk egyaránt a legjobban kidolgozott területe ez a prózáé, a papi szónoklat stílusa ez. Egyformán jól hangzik németül és magyarul. „... az ájtatos és bűnön-bázkodó élet, amelyet már régtől fogva élsz, megengesztelte erántad a haragos eget, és arra birta, hogy kegyelmének ajándékai mellett világi kincsekkel és megáldjon. Az enyim az a felséges hivatal, hogy az ég kedvesnek megmutassam utjokat a szerencsére, és annak elérésére segítő kezekkel légyek. Megjelentem nálad is kötelességemnek bétöltésére... Ne félj semmit, mert ahol én vagyok, ott elvesztették erejüket a setétségnek hatalmassági.”

Propercius élettörténetét, attól a bizonyos újraclédéstől kezdve a római barlangban, ugyan-csak kitűnően el tudja mondani Kármán. Ez az ő emelkedett, költői stílusa, melyet *A fejvesztességben*, *A windsori erdőben* és *Fanni* egyes részeiben találhatunk. Érdekes és jellemző módon Szinyei Ferenc ebben a részben találta meg a Kármán szerzőségét bizonyító szavak nagy részét: „rettenetesen felséges volt a csendesség”, „borzadó édes erővel”, „kedves szagú olajjal”, „o dicső látás”, „elevenen lebeg”, „valamely csendes fuvás és lobogás”, „o emlékezete azon dicső érzésnek”, „ezen édes álmodozások által”, „dicsőséges gondolat”.

Most már bizonyos tehát, hogy *A kinczsásó*, Kármán Józsefnek ez a kitűnő elbeszélése, fordítás. *Mesteri fordítás*, de *semmiképpen nem eredeti*. Szegényebbek lettünk-e ezzel? Szegényesebb lett-e Kármán életműve? Nem. A magyar széppróza mestere szerencsés kézzel nyúlt „up to date” európai témához, a hirtelen az első vonalba emelkedő bécsi próza egyik kis mesterterművéhez.¹⁷ Ennél a témánál, ennél a választásnál nincs többé fázistolódás, késés Európa-hoz képest, mint a Gessner *Idilliumi* vagy a *Bács megyei* vagy még a *Fanni* esetében is.

Kármán széles olvasótáborhoz szeretett volna szólni, folyóiratában mesteri módon több híron játszik. A *kinczsásó* nem a legfennköltebb és nem a legköltőibb hangnembé tartozik, de talán éppen ezért jelentős irodalmi kedvezményezés lett volna, ha a folyóirat, melyben megjelent, nem fül bele a ferenci korszak dermedt csendjébe. — Schiller nagyszerű regénye, melyet ma már egyértelműen remekművei közt tartanak számon, olyan rokonság, melyet

¹⁶ A *Fejvesztesség* eredetisége körüli vitához: NÉMEDI Lajos: Kármán műve-e *A fejvesztesség*? Egri Pedag. Főiskola Évkönyve I. 1955. 295—319. és TOMPA József: *A fejvesztesség régies nyelve és Kármán József szerzősége*. Magyar Nyelv 1966. I. sz. 1—17.

¹⁷ A választás szerencsés voltát kell dicsőnünk a kötet többi darabjainak ismeretében is. Az egyik pl. „Die nächtliche Erscheinung” címen, erős Schiller hatása alatt, egy német herceg körül a papi mesterkedést jelez le, a másik „Der verwandelte Zwerg” címen arról szól, hogy egy csúf, gazdag törpe egy fiatal lányt szellemidézéssel és varázslással hogy hálóz be, hogy a megfélemlített házasságra kényszerítse. Az első túlságosan speciális német téma lett volna, a másik túlságosan hosszú, kissé elnyújtott. A *kinczsásó* mindkettőnél áttekinthetőbb szerkezetű, pregnansabb, hatásosabb.

Kármánnak nem kell szégyelnie. Cajetan Tschink elbeszélését pedig teljes szövegében a kor legjobb osztrák prózájaként antologizáltak 1969-ben az osztrák költészet reprezentatív nagy prózakötetében.¹⁸

Némedi Lajos

Vörösmarty-versek lengyel fordításairól

Vörösmarty Mihály sohasem járt Lengyelországban, velünk lengyelekkel mégis mélyen együttérett, ennek a rokonszenvnek alkotásaiban is nem egy alkalommal nyomát találhatjuk. Ilyen polonicának számít *A hontalan* (1835), *Az élő szobor* (1841), *Az elveszett ország* (1843), *Az emberek* (1846) című vers. Ezeknek a költeményeknek megszületett a lengyel változatuk is, a fordításokról azonban nem találunk adatot a Vörösmarty kritikai kiadás megfelelő kötetében.¹ Pedig *A hontalan* című vers fordítását megtalálhatjuk az 1921-ben Versóban kiadott *Világirodalmi Panteon*² antológiában. *Az emberek* fordítása viszont egészen 1959-ig³ várattott magára. Ezt a verset Stanisław Jerzy Lec ültette át lengyelre és Jan Śpiewak jelentette meg antológiában.

A legnépszerűbbé Vörösmarty művei közül *Az élő szobor* vált Lengyelországban, az 1831-es novemberi felkelés bukása után bilincsbe vert ország szenvedéseit szimbólummá magasztosító vers. Ezt az alkotást az elmúlt néhány évtized során háromszor fordították le lengyelre. Az első változat 1921-ben született, szerzője a költő, fordító és kritikus Antoni Lange (1861–1929) volt.⁴ Tíz évvel később, 1931-ben a novemberi felkelés kitörésének 100 éves évfordulója jelenti az újabb alkalmat, hogy ismét kifejezzük hálánkat a magyar népnek azért, hogy nekünk segíteni akart, és bennünket támogatott azokban a nehéz pillanatokban. A magyarok emlékéért hirdeti Versóban a Staszic palota falán látható emléktábla, melynek leleplezéséről a Tygodnik Ilustrowany című hetilap tudósít: „Nevezetes lengyel–magyar ünnepség – 1931. XII. 8.”, itt közlik továbbá a tábláról készült képet, valamint *Az élő szobor* fordításának egy részletét, melyet ez alkalommal Adam Kozłowski, a magyar költők lelkes tisztelője és fordítója⁵ ültetett át lengyelre. Ugyanakkor itt hasonlítják először *Az élő szobor* című verset Stanisław Wyspiański *Varsói nő* című drámájában szereplő Maria baljóslatú víziójához.⁶ A vers következő fordítása 1937-ben a Lengyel–Magyar Szemlében (Przegląd Polsko-Węgierski)⁷ jelenik meg, Hidy János, a Poznani Egyetem magyar lektora készített nyersfordítást és ezt öntötte költői formába L. Turkoński.

A lengyelországi helyzet soha nem adott okot a megelégedésre, a magyar próza, de különösen a magyar versköltészet fordítása szempontjából. A Magyarország iránti jelentős érdeklődéssel egyidőben csak szórványosan indult meg a tájékozódás a magyar kultúra és irodalom felé, ösztönösen alakult ez a folyamat, és általában a két ország közös történelmi évfordulóihoz vagy aktuális eseményekhez kapcsolódott. Ilyen alkalom volt például a novemberi felkelés, a 48-as forradalom és végül az első világháború. 1915-ben és 1916-ban jelennek meg a lengyel sajtóban, aktuális mondanivalót nyerve, a *Vén cigány* és a *Szózat* lelkesítő hazafias hangulatot, kiábrándulást, de reményt is sugalló sorai.

Vörösmartynak e híres remekműveit is lefordították lengyel nyelvre, az említett kiadás erről is megfelelnek. Ezeket a fordításokat Władysław Nawrocki (1872–1931) készítette, aki költőként és publicistaként, de mindenekelőtt a német, a francia, az angol, az olasz, továbbá a magyar irodalom fordítójaként tevékenykedett. A *Vén cigány* fordítása 1908-ban látott napvilágot a Tygodnik Ilustrowany hasábjain a budapesti Vörösmarty-szobor leleplezése alkalmából.⁸ Nyolc évvel később a Sowizdrzał című folyóirat is megjelentette a *Vén cigányt*.⁹ Ugyanez a folyóirat más verset is közölt Vörösmartytól Nawrocki fordításában, a *Bordalt*.

¹⁸ C. TSCHINK „Der Schatzgräber” c. novelláját teljes terjedelmében hozza a már említett Dichtung aus Österreich. Anthologie in drei Bänden und einem Ergänzungsband. Prosa. 1. Teilband. 82–100.

¹ Vörösmarty Mihály összes művei. 2. (1960) és 3. köt. (1962). Sajtó alá rendezte: HORVÁTH Károly és TÓTH Dezső.

² Panteon Literatary Wszczęświatowej. Węgry. Varsó 1921. 44.

³ Polska w poezji narodów świata (szerk.: Jan ŚPIEWAK) Varsó, 1959. 252–254.

⁴ Panteon Literatary Wszczęświatowej. Węgry. Varsó, 1921. 46–47.

⁵ Tygodnik Ilustrowany. 1931. 51–52. sz. 988.

⁶ Stanisław Wyspiański drámája a „Varsói nő”. („Warszawlanka”).

⁷ Lengyel–Magyar Szemle (Przegląd Polsko–Węgierski) – A Báthory István Lengyel–Magyar Társaság folyóirata. 1937. 5. sz. 9.

⁸ Tygodnik Ilustrowany. 1908. 26. sz. 513.

⁹ Sowizdrzał. 1916. 7. sz. 3.

Egy évvel korábban, 1915-ben hozta az említett Sowizdrzał a *Szózatot* (fordította Nawrocki).¹⁰ Ez a költemény közel nyolcvan évvel megjelenése után tudott reménységet nyújtani és harcra buzdítani, a háborús viharba keveredett lengyeleknek erőt adott a borzalmak elviseléséhez. Az elveszett ország fordítása, amelynek Adam Kozłowski a szerzője, eddig csak géppel írt kézirat formában ismeretes.

A Vörösmarty-költemények itt említett és meg is jelent fordításai közül nem mindegyiket vették figyelembe a megfelelő bibliográfiák, vagy már 1960 után kerültek napvilágra, s ezért a kritikai kiadás szerkesztőinek sem volt tudomásuk róluk. A Magyar Nemzeti Bibliográfia is mindössze két fordításról tájékoztat, a *Szózat* és *Az élő szobor* lengyel változatáról.¹¹ Teljesebb a *Magyar irodalom bibliográfiája Lengyelországban*, ámbar ez a munka csak 1967-ben jelent meg.¹²

Lengyelországban három magyar irodalmi antológiát adtak ki, amelyek többek között Vörösmarty verseit is tartalmazzák. Legkorábbi közülük a *Világirodalmi Panteon (Vén cigány, Szózat, A hontalan, Az élő szobor)*, 1921-ből Antoni Lange kiadásában. Ezután sorrendben az 1953-ban megjelent *A szabadságért harcoló magyar költészet és próza* antológiája következett (*Szózat*),¹³ majd 1959-ben Jan Śpiewak gyűjteménye, *Lengyelország a világ költészetében* címmel. Ezen kívül az 1933-ban Varsóban kiadott Nagy Világirodalom IV. kötetében találhatunk Vörösmarty-versekről készített fordításokat (*Szózat, A hontalan*).

Elżbieta Cygielska

A népiesség szerepe Petőfi költészetében*

Polgárosodás és nemzeti függetlenség: ez az a kettős fundamentális, egybefonódó célkitűzés, amelyet a történelem a XVIII–XIX. század fordulóján Közép- és Kelet-Európa népei számára kijelölt. Megvalósítására Magyarországon — csakúgy, mint a szóban forgó terület más országaiban is — a polgárság fejletlensége miatt a nemesség középrétegei készülődtek. Ezek a nagybirtokos arisztokráciával és az osztrák elnyomással szemben a „nép”-re, vagyis a jogfosztott, nyomorgó, zömében paraszti tömegré támaszkodtak. Ezért a polgári nemzetállam eszméjének meggyökereztetésében és elfogadtatásában a szóban forgó területen a népiesség mozgalma döntő szerepet játszott. Ez a Nyugatról kiinduló, felvilágosult humanista tendenciákból, egzotikumkeresésből, rousseau-i természetkultuszról összeszövődő hatalmas szellemi áramlat Európa e részén a politikai harcot nagy mértékben segítő, mozgósító-erjesztő funkciót töltött be; a kulturális élet egész területén, de kivált az irodalomban új forrásokot tárt fel és addig ismeretlen távlatokat nyitott: előkészítette és megalapozta a polgárosodás útjára főként idegen minták nyomán lépő irodalmak nemzetivé válásának folyamatát.

A magyarországi lakosság háromnegyed részét kitevő, túlnyomórészt feudális kötöttségű parasztság óriási latifundiumokon, uradalmakban, apró falvakban és tanyákon szétszórva, nagy szellemi elmaradottságban élt. Elégedetlensége, úrgyűlölete elszigetelt, de egyre sűrűbben ismétlődő mozgalmakban, lázadásokban tört ki. Ebből a tömegeből számarányához képest igen kevesen kerülhettek föl a politika, a szellemi élet magasabb régióiba. Ezért — mellettük és velük együtt — a társadalmi változásra vágyó köznemesség és a forradalmi energiákat hordozó jobbszárny között jelentős közvetítő szerephez jutottak az utóbbival szoros kapcsolatban, földrajzi, etnikai közösségben élő, nem feudális kötöttségű, bizonyos kiváltságokat élvező kismemesi vagy ún. szabad paraszti rétegekből, valamint a vidéki-falusi kispolgárság soraiból kiemelkedett értelmiségiek is. Ez a plebejus értelmiség képviseli Magyarországon a dolgozó nép érdekeit s teszi lehetővé annak a köznemességgel való szövetekezését. De ez a folyamat lassú, s a szövetség majd csak a forradalom és függetlenségi harc előestéjén válik szorosabbá. A köznemesség, melyet a nemesi osztály egészéhez a közös kiváltságokon alapuló érdekek és a közös történelmi múltból táplálkozó érzelmek szívós, lassan szakadozó szálai fűznek, a hatalom átvételére készülődve fél is a néptől: attól tart, hogy e szövetekezéssel olyan

¹⁰ Sowizdrzał. 1915. 1. sz. 3. (A 7–10. sz. jegyzetekben szereplő adatokra CSAPLÁROS István hívta fel a figyelmemet.)

¹¹ Bibliographia Hungarica. Bp. 1958. XI. köt. 1324., 1374. (Manuscript Copyright by Tibor DEMETER)

¹² Bibliographia praecladów z literatury węgierskiej w Polsce 1918–1960. II. Varsó 1967. 146–147. (Össze-gyűjtötte: a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke)

¹³ A *Szózat* 1921-es (megj.: a Világirodalmi Panteonban) fordításában az eredeti 9., 10. és 11. versszak az 5., 6. és 7. versszak helyére. A versszakok helytelen sorrendjét az 1953-as antológia is kritika nélkül átveszi.

* A tallinni III. Finnugor Kongresszuson 1970. aug. 18-án német nyelven (*Volkstümlichkeit und Fortschritt in der Dichtung von Petőfi* címen) elhangzott előadás eredeti, teljes (rövidített) szövege.